

MONTENEGRIN JOURNAL FOR SOCIAL SCIENCES

Volume 10. 2026. Issue 1.

CIP - Каталогизација у публикацији
Национална библиотека Црне Горе, Цетиње
COBISS.CG-ID 32743952

ISSN 2536-5592

Publisher: Center for Geopolitical Studies

Center for Geopolitical Studies

Časopis *Montenegrin Journal for Social Sciences* upisan je u evidenciju
medija, Ministarstva kulture Crne Gore pod rednim brojem 782.

MONTENEGRIN JOURNAL FOR SOCIAL SCIENCES

Volume 10. 2026. Issue 1. Podgorica, June, 2026.

Publishing this issue of MJSS was supported by the
Ministry of Science of Montenegro

Editor in Chief: Adnan Prekić

Managing Editor Assistant: Vukadin Nisavić

Editors: Zivko Andrijasević, Dragutin Papović, Ivan Tepavčević, Milan Scekic.

International editorial board: John K. Cox, North Dakota State University, Fargo, UNITED STATES; Tvrtko Jakovina, University of Zagreb, Zagreb, CROATIA; Lidia Greco, University of Bari, Bari, ITALY; Helena Binti Muhamad Varkkey, University of Malaya, Kuala Lumpur, MALAYSIA; Vít Hloušek, Masaryk University, Brno, CZECH REPUBLIC; Adrian Hatos, Universitatea „Babeş-Bolyai” Cluj, ROMANIA; Srdja Pavlovic, University of Alberta, CANAD

Montenegrin Journal for Social Sciences is indexed in: CEOL - Central and Eastern European Online; ERIH PLUS; Google Scholar; Index Copernicus; CiteFactor; Scientific Indexing Services (SIS); ISRA - Journal impact factor; Electronic Journals Library; ROAD; General Impact Factor; OAJI - Open Academic Journals Index; Slavic Humanities Index.

Proofreading and lecture in English: Danijela Milićević

Proofreading and lecture in Montenegrin: Miodarka Tepavčević

Address: Danila Bojovića bb 81 400 Nikšić, Montenegro;

E-mail: mjss@ucg.ac.me

www.mjss.ucg.ac.me

Prepress and print: Pro file – Podgorica

Circulation: 100 copies

Volume 10. 2026. Issue 1. Podgorica, June, 2026.

CONTENTS:

YUGOSLAVIA AS A LEADING NON-ALIGNED STATE IN THE UN SECURITY COUNCIL DURING INTERNATIONAL CRISES

Uros POPADIC.....p.7.

THEATRE AND THEATRICAL ART IN MONTENEGRO (1918–1946)

Nenad PEROSEVIC, Natalija MILIKIC.....p.39.

RELIGION AS SOCIAL CAPITAL: PROTESTANT CHURCHES AND EAST AFRICAN IMMIGRANT INTEGRATION IN FINLAND

ONDICHO Richard.....p.63

THE CRISIS OF CONDITIONALITY AND DEPRIVATION OF SUPPORT IN ENLARGEMENT POLICY: INSIGHTS FROM THE EUROPEAN UNION–TÜRKİYE RELATIONS

Murat Necip ARMAN, Önder CANVEREN.....p.105.

FRÉDÉRIC CHOPIN'S RECEPTION IN THE YUGOSLAV REGION

Tanja KNEZEVIC..... p.137.

REVIEW:

MONTENEGRO TWENTY YEARS LATER: BETWEEN PROMISES AND EXPECTATIONS – AN INTERDISCIPLINARY ANALYSIS OF POST-REFERENDUM DEVELOPMENT (2006–2026) – conference

.....p.167.

IGNORING HISTORY AS A SCIENCE- Book Review: Slobodan Tomović, Građanski rat u Crnoj Gori

Vukadin NISAVIC.....p.170.

KALE - NEW PERSPECTIVE ON THE OTTOMAN FORTRESSES IN MONTENEGRO - Book Review: Radojica Rašo Pavičević, Kale- Tvrdave Osmanskog carstva u Crnoj Gori

Jovan MANDIC.....p.175.

FROM IDEA TO POLITICAL ACTION - Book Review: Ivan Ejub Kostić, Između vere i nacije: Pokret Mladi muslimani 1939-1990

Belma BULJUBASIC.....p.179.

SARAJEVO IN THE RHYTHM OF URBANIZATION CHANGES - Book Review: Aida Ličina Ramić, Sarajevo u ritmu modernizacije

Amir DURANOVIC..... p.184.

A CONTROVERSIAL FIGURE IN THE LIGHT OF ARCHIVAL SOURCES – Book Review: Radoje Pejović, Pavle Đurišić – kontroverzni četnički vojvoda

Branislav RADULOVIC..... p.189.

INSTRUCTIONS FOR AUTHORS..... p.191.

Glavni i odgovorni urednik: Adnan Prekić

Sekretar redakcije: Vukadin Nišavić

Urednici: Živko Andrijašević, Dragutin Papović, Ivan Tepavčević, Milan Šekić

Međunarodni uređivački odbor: John K. Cox, North Dakota State University, Fargo, UNITED STATES; Tvrtko Jakovina, University of Zagreb, Zagreb, CROATIA; Lidia Greco, University of Bari, Bari, ITALY; Helena Binti Muhamad Varkkey, University of Malaya, Kuala Lumpur, MALAYSIA; Vít Hloušek, Masaryk University, Brno, CZECH REPUBLIC; Adrian Hatos, Universitatea „Babeş-Bolyai” Cluj, ROMANIA; Srđa Pavlović, University of Alberta, KANADA.

Montenegrin Journal for Social Sciences indeksira se u sljedećim naučnim bazama: CEOL - Central and Eastern European Online; ERIH PLUS; Google Scholar; Index Copernicus; CiteFactor; Scientific Indexing Services (SIS); ISRA - Journal impact factor; Electronic Journals Library; ROAD; General Impact Factor; OAJI - Open Academic Journals Index; Slavic Humanities Index.

Lektura i korektura na engleskom: Danijela Milićević

Lektura i korektura na crnogorskom: Miodarka Tepavčević

Adresa: Danila Bojovića bb 81 400 Nikšić, Crna Gora;

E-mail: mjss@ucg.ac.me

www.mjss.ucg.ac.me

Priprema i štampa: Pro file – Podgorica

Tiraž: 100 primjeraka

Volume 10. 2026. Issue 1. Podgorica, June, 2026.

SADRŽAJ:

JUGOSLAVIJA KAO VODEĆA NESVRSTANA DRŽAVA U SAVJETU BEZBJEDNOSTI
UJEDINJENIH NACIJA TOKOM MEĐUNARODNIH KRIZA

Uroš POPADIĆ..... str.7.

POZORIŠTE I POZORIŠNA UMJETNOST U CRNOJ GORI (1918-1946)

Nenad PEROŠEVIĆ, Natalija MILIKIĆ.....str.39.

RELIGIJA KAO SOCIJALNI KAPITAL: PROTESTANTSKE CRKVE I INTEGRACIJA
IMIGRANATA IZ ISTOČNE AFRIKE U FINSKOJ

ONDICHO Richard.....str.63.

KRIZA USLOVLJAVANJA I GUBITAK PODRŠKE U POLITICI PROŠIRENJA:
SAZNANJA IZ ODNOSA IZMEĐU EVROPSKE UNIJE I TURSKE

Murat Necip ARMAN, Önder CANVEREN.....str.105.

RECEPCIJA FREDERIKA ŠOPENA U JUGOSLOVENSKOM PROSTORU

Tanja KNEŽEVIĆ..... str.137.

PRIKAZI:

CRNA GORA DVADESET GODINA KASNIJE: IZMEĐU OBEĆANJA I OČEKIVANJA
– INTERDISCIPLINARNA ANALIZA POSTREFERENDUMSKOG RAZVOJA (2006–
2026) - Naučna konferencija.....str.167.

IGNORISANJE ISTORIJE KAO NAUKE - Prikaz knjige: Slobodan Tomović,
Građanski rat u Crnoj Gori

Vukadin NIŠAVIĆ.....str.170.

KALE – NOVI POGLED NA OSMANSKE TVRĐAVE CRNE GORE - Prikaz knjige: Radojica
Rašo Pavićević, Kale- Tvrđave Osmanskog carstva u Crnoj Gori

Jovan MANDIĆ.....str.175.

OD IDEJE DO POLITIČKOG DJELOVANJA - Prikaz knjige: Ivan Ejub Kostić, Između
vere i nacije: Pokret Mladi muslimani 1939-1990

Belma BULJUBAŠIĆ.....str.179.

SARAJEVO U RITMU URBANIZACIJSKIH PROMJENA – Prikaz knjige : Aida Ličina
Ramić, Sarajevo u ritmu modernizacije

Amir DURANOVIĆ.....str.184.

KONTROVERZNA LIČNOST U SVJETLU ARHIVSKIH IZVORA – Prikaz knjige :
Radoje Pejović, Pavle Đurišić – kontroverzni četnički vojvoda

Branislav RADULOVIĆ.....str.189.

UPUTSTVA ZA AUTORE..... str.191.

Review

IGNORISANJE ISTORIJE KAO NAUKE

Prikaz knjige: Slobodan Tomović, *Građanski rat u Crnoj Gori*,

Štampar Makarije, Beograd, Obodsko slovo, Podgorica, 2024, str. 301.

Vukadin NIŠAVIĆ

Narodni muzej Crne Gore

e mail: vukadin.nisavic@narodnimuzej.me

Izdavačke kuće *Štampar Makarije* i *Obodsko slovo* posthumno su objavile djelo crnogorskog filozofa prof. dr Slobodana Tomovića – *Građanski rat u Crnoj Gori*. Riječ je o knjizi afirmisanog filozofa, univerzitetskog profesora i književnika, poznatog po originalnim filozofskim tezama i proučavanju Njegoševe filozofske misli. Rođen je u Mateševu kod Kolašina 1929. godine, a studije filozofije završio je na Univerzitetu u Beogradu, gdje je uprkos ideološkim neslaganjima sa tadašnjim socijalističkim sistemom, doktorirao 1973. godine. Redovni profesor *Univerziteta Veljko Vlahović* postao je 1977. godine (prema nekim izvorima 1979. godine), a od 1993. do 2000. godine obavljao je funkciju ministra vjera u vladama Republike Crne Gore. Preminuo je 2016. godine.

Tomovićeva namjera bila je da iznese svoja sjećanja na period Drugog svjetskog rata, i neposredno nakon njega, ali se u knjizi, koja se sastoji od dva dijela, donekle od toga odstupilo. U prvom dijelu knjige autor se pored sopstvenih sjećanja bavi i događajima iz Drugog svjetskog rata koji nijesu direktno povezani sa njegovim ličnim iskustvom. Drugi dio, *Dodatak*, sadrži raznovrsne tekstove, uključujući transkript saslušanja pred disciplinskom komisijom Univerziteta u Beogradu iz 1952. godine, intervju i filozofske radove koji dominantno

kritikuju marksizam i socijalističko društveno uređenje. Ovako strukturisana knjiga sastoji se od ukupno sto poglavlja uljučujući i dva uvodna od kojih je jedno napisao pjesnik Matija Bećković, a drugo sam autor. Imajući ovo u vidu, sam naslov knjige je neadekvatan iz dva razloga. Na prvom mjestu može se pomisliti da će u knjizi biti riječi samo o Drugom svjetskom ratu, dok je ovoj temi posvećeno nekih 140 strana od ukupno 301, koliko knjiga ima. Sa druge strane, termin *građanski rat* ne može biti isključiva karakteristika za ono što se dešavalo u Crnoj Gori između 1941. i 1945. godine, pošto se zanemaruje kontekst u okviru koga se odvijao sukob partizana i četnika. Njihovo neprijateljstvo nije samo posljedica ideoloških razlika, nego i različitog odnosa prema okupatoru, pri čemu su partizani u mnogim bitkama nasuprot sebi imali upravo četnike zajedno sa njemačkim i italijanskim jedinicama.

Ovo, nažalost, nije jedina manjkavost. U nekoj vrsti predgovora dužine jedne stranice, Tomović objašnjava da nije istoričar i da ga dokumenta ne zanimaju, već namjerava da iznese svoje sjećanje na događaje iz Drugog svjetskog rata. Iako je Tomović svjestan ograničenja naknadnog prisjećanja, istovremeno je iznio mišljenje da je ono *sigurnije od tomova literature zasnovane na lažnim sudovima za potrebe ideološke dresure*. Možda bi se gore iznesene tvrdnje mogle i zanemariti da autor uglavnom sporadično ne iznosi lična sjećanja o ratu, a u većem dijelu nudi čitaocu poželjnu verziju događaja između 1941. i 1945. godine. Tomović opisuje događaje iz Drugog svjetskog rata sa začuđujućim ignorisanjem istorijskih činjenica, tako da su njegove interpretacije dešavanja uglavnom tendenciozne i netačne. U nastavku će biti istaknute samo neke netačnosti koje se u ovom dijelu knjige mogu naći.

Govoreći o ciljevima četničkog pokreta, Slobodan Tomović navodi da su četnici bili za *očuvanje predratnog sistema Kraljevine Jugoslavije i parlamentarne građanske demokratije* (str. 99), kao i da su u četnicima bili oličeni *nacionalna istorija, vjera, moral, običaji i tradicija* (str. 101). Kakve su parlamentarne, građanske demokrate i čuvari predratnog sistema bili četnici, najbolje se čita iz Moljevićevog spisa *Homogena Srbija*, ali i iz četničkih akcija na terenu o kojima i sam Tomović govori, što njegovu ranije iznesenu tvrdnju čini još čudnijom.

Autor na strani 102. piše da četnici *sa susjednim muslimanskim življem postupaju osvetnički surovo*, a na strani 108, kada piše o događajima iz 1943. godine, navodi da su četnici Pavla Đurišića upali u Sandžak pri čemu je *nad muslimanskim življem izvršen masakr. Hiljade muslimana bilo je poubijano*, dodaje Tomović u nastavku, uz ocjenu da četnicima ovi postupci nijesu donijeli nikakvu *moralnu, ni političku prednost* (str. 108). Pored toga, autor piše otvoreno o saradnji četnika sa Italijanima i Njemcima, nipošto ne problematizujući ovu kolaboraciju (str. 73, 96, 98, 137), kao da je u pitanju saradnja sa nekom savezničkom vojskom, a ne sa fašističkim okupatorom koji je odgovoran za do tada neviđene zločine.

Tomović u ovoj knjizi pokušava i da diskredituje partizanski pokret, a kao jedan od primjera poslužila mu je tokom socijalističkog perioda tabuizirana epizoda pregovora partizana sa Njemcima tokom bitke na Neretvi. Tomović u tzv. *martovskim pregovorima* vidi zavjeru protiv četnika u kojoj su Njemci i partizani došli do zaključka da su *četnici glavni neprijatelji* i jednih i drugih (str. 108-110). Polazeći od navedenog, moglo bi se pomisliti da su četnici došli do Neretve kako bi se borili sa partizanima protiv Njemaca, pa su ovi posljednji imali namjeru da ih zajedno sa partizanima napadnu i unište! Autor navodi i da je potpisan sporazum u aprilu 1943. godine između Vladimira Velebita i Ota Hansa koji je predviđao *zajedničke aktivnosti njemačkih i partizanskih snaga protiv četnika Draže Mihajlovića*, kao i da je partizanima dozvoljeno da se stacioniraju u oblasti Sandžaka i sjeveroistočne Crne Gore. Pored toga, kako navodi autor, partizani su se obavezali da neće napadati nišku prugu kao i da će se sa Njemcima materijalno pomagati (str. 112/113). Navedene tvrdnje kombinuju stvarne događaje sa potpunim izmišljotinama. Tačno je da su partizani, našavši se okruženi na obali Neretve od strane njemačkih, ustaških i četničkih snaga, nakon zarobljavanja jednog njemačkog oficira, stupili u pregovore sa Njemcima. Cilj pregovora bio je postizanje razmjene zarobljenika, nastojanje da se stekne status zaraćene strane, te obezbjeđivanje vremena za izvlačenje iz okruženja. Kako to navodi istoričar Gaj Trifković, jedini konkretni rezultat *martovskih pregovora* bila je razmjena 17 zarobljenih partizana za 27 njemačkih vojnika. Njemci su odbili da priznaju partizane za zaraćenu stranu i to tvrdoglavo nijesu nikada ni učinili, a tvrdnja da je potpisan sporazum između Velebita i Hansa

je izmišljotina. Na kraju, na apsurdnu tezu o uspješno potpisanom sporazumu partizana i Njemaca za borbu protiv četnika najbolje odgovara oko 7.500 mrtvih partizanskih boraca na Sutjesci dva mjeseca kasnije.

Očigledno da je Tomović gore navedene podatke preuzimao od nekog *istoričara*, ili više njih, međutim, kako nije stavljao fusnote, ne znamo ko su bili izvori autoru za dešavanja u Drugom svjetskom ratu. Međutim, Tomović pokazuje i sopstvenu slabost kada pokušava da misli kao istoričar. Autor, na primjer, smatra da bi četnici pobijedili u ratu da nijesu trupe Crvene armije ušle u Srbiju (str. 172), iako je njena uloga u vojnim operacijama u Jugoslaviji više simbolična nego stvarna. Pored toga Tomović iznosi naivnu tvrdnju da je zapad sa *nešto dobre volje, mogao natjerati Ruse na poštovanje demokratskih parlamentarnih izbora u istočnoevropskim zemljama*, a njihovu pasivnost objašnjava lukavstvom zapadnih demokratija koje su dopustivši širenje socijalizma van granica Sovjetskog saveza omogućile očiglednost njegovih nedostataka (str. 172/173). Ove tvrdnje pokazuju naivno razumijevanje međunarodnih odnosa tokom i nakon Drugog svjetskog rata i funkcionisanja međunarodne politike. Poslijeratna podjela Evrope posljedica je dogovora sila pobjednica Drugog svjetskog rata koji je uvažavao novu političku realnost, dok su devijacije sistema koji je uveden u SSSR-u bile vidljive ostatku Evrope i prije 1939. godine. Takođe, uzroci pada socijalizma u istočnoevropskim državama kompleksniji su nego što to Tomović pokušava da objasni.

Da li bi sve ovo trebalo da čudi kada je Tomović već u predgovoru stavio čitaocu do znanja da ga dokumenta ne zanimaju? Posljedica takvog odnosa prema istorijskim činjenicama jesu netačni, proizvoljni i naivni zaključci, koji dodatno začuđuju imajući u vidu obrazovanje i intelekt autora. Ovakva istorijska naracija prošarana je povremeno ličnim sjećanjima poput susreta sa Pavlom Đurišićem i kasnijim boravkom sa četničkim formacijama u okolini Podgorice, ali tek od trenutka kada Tomović kao petnaestogodišnjak zbog bolesti ne nastavlja povlačenje sa crnogorskim četnicima, lična sjećanja počinju da dominiraju. U pitanju su opisi događaja koji su u velikoj mjeri ideološki obojili jednu ličnost, poput skrivanja i neprijavlivanja novim socijalističkim vlastima, iskustva tri

hapšenja između 1945. i 1948, pretrpljenog mučenja i interesantnih susreta koje je imao u zatvoru, kao što je onaj sa bivšim komitom Radojicom Orovićem.

Drugi dio knjige Tomović otvara transkriptom saslušanja pred disciplinskom komisijom za studente pri rektoratu Univerziteta u Beogradu 1952. godine, koja je pokrenuta zbog iznošenja antisocijalističkih stavova na fakultetu. Nesporno zanimljiva rasprava pokazuje i ideološki plašt nad obrazovnim institucijama, ali i nepokolebljivost samog autora u zastupanju svojih stavova pred profesorima i kolegama, što će za posljedicu imati njegovo izbacivanje sa fakulteta. Pored navedenog, u ovom dijelu knjige može se naći i njegov intervju gdje navodi 50 razloga propasti komunizma, kao i tekstovi objavljeni 1989. ili 1990. godine u kojima se oštro kritikuje socijalizam. U njima, pored svakako opravdanih primjedbi koje Tomović iznosi, poput uvođenja kulta ličnosti i ideološke prisutnosti u obrazovanju, primjetna je i izrazita ostrašćenost i emotivnost koja autora vodi u krajnost, tako da na poslijetku u socijalizmu vidi gotovo satanski poredak kome su najviše kumovala *tri savremena antihrista* Niče, Marks i Frojd. Čini se da je Tomović nepravedno strog u donošenju svojih zaključaka, na šta nas upućuje bar jedan podatak iz njegove biografije. Ukoliko je socijalizam bio takva tiranija, kako bi Slobodan Tomović objasnio da je čovjek sa njegovim stavovima, koje je nesporno hrabro iznosio i zbog njih trpio posljedice, uspio da 1973. godine doktorira, a kasnije postane i redovni univerzitetski profesor? Ukoliko je jugoslovenska socijalistička vlast bila tako represivna, sigurno ne bi dozvolila da profesor sa ovakvim stavovima predaje studentima i utiče na njihovo obrazovanje.

Da je Slobodan Tomović ostao vjeran namjeri iznošenja ličnih sjećanja na minule događaje, uprkos nužnim nedostacima takvog pristupa, dobili bismo djelo sposobno da rasvijetli unutrašnji razvoj budućeg intelektualca i ponudi uvide koji često izmiču arhivskoj građi. Ovako, knjiga *Građanski rat u Crnoj Gori* približava se ideološkom pamfletu, što poredeći je sa ostalim Tomovićevim radovima, nije karakteristično za autora. Tomović se prilikom konstruisanja svojih filozofskih teza često oslanjao i na rezultate prirodnih nauka, zato ostaje žal što nije pridavao istorijskoj nauci i njenim dostignućima jednak značaj, jer bi to njegovo promišljanje prošlosti učinilo neuporedivo relevantnijim.